

УДК 796.322.093:159.922.7

Стрикаленко Є.А., Шалар О.Г.

**ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗМАГАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ГАНДБОЛІСТОК ВИСОКОГО КЛАСУ**

У роботі досліджено вплив інтелектуальних здібностей на ефективність гри гандболісток високого класу. Розроблена і активно застосовувалася методика оцінки ефективності змагальної діяльності гандболісток. Встановлено, що найбільший кореляційний зв'язок між інтелектуальним потенціалом (логічний ряд зображень) та змагальними діями спостерігався у воротарів ($r=0,702$). Середній взаємозв'язок між цими компонентами спостерігався у розігруючих гравців ($r=0,511$). Саме їм притаманна логічність та послідовність дій під час ігрових ситуацій. Також у гравців цього амплу був виявлений найбільший кореляційний взаємозв'язок ($r=0,916$) між рівнем інтелектуального потенціалу (за методикою Айзенка) і змагальною діяльністю. Доведено, що найбільший кореляційний взаємозв'язок між рівнем інтелектуального розвитку (матриці Равена) і змагальними діями спостерігався у кутових гравців ($r=0,758$). Також за цими показниками був виявлений кореляційний взаємозв'язок у лінійних ($r=0,634$) та розігруючих ($r=0,689$) гравців. Отже, результати дослідження вказують на те, що інтелектуальні здібності гандболісток високого класу, які виступають за українські клуби, такі як "Дніпрянка" та "Галичанка" позитивно впливають на змагальну діяльність.

Ключові слова: гандбол, змагальна діяльність, інтелектуальні здібності, ігрове амплу, кореляція.

Постановка проблеми. У сучасній науці обговорюються та розробляються різні концептуальні рішення, які акцентують увагу на певних аспектах психічних явищ обдарованих людей. Активно вивчаються психофізіологічні показники спортсменів у ігрових видах спорту. Проте, до цього часу не створено адекватної методики, яка була б оптимально наближена до ігрових ситуацій, зокрема у гандболі, та дозволяла прослідкувати динаміку змін специфічних різновидів мислення у процесі спортивної підготовки [2, 3].

Початок пошуку методів діагностування обдарованості, а саме інтелектуальності, як загальної здібності індивіда діяти доцільно, ефективно, мислити раціонально, за даними D. Seligman [9], проводилися А. Бине, Т. Симоном, В. Штерном, Л. Терменом та іншими ще з початку ХХ століття [1].

Характеристика змагальної діяльності в спортивних іграх є провідним компонентом низки наукових напрямів, які пов'язані як з питаннями удосконалення процесу підготовки спортсменів, підвищення ефективності ігрової змагальної діяльності, так і підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту – тренерів, суддів, інструкторів, менеджерів у галузі. Змагальна діяльність у спортивних іграх неодноразово була об'єктом і предметом ґрунтовних наукових досліджень як окремих фахівців, так і наукових колективів. Переважна більшість команд майстрів з футболу, волейболу, баскетболу, футзалу мають в своєму штаті фахівців-науковців або комплексні наукові групи, які займаються контролем і оцінюванням результатів змагальної діяльності гравців, ліній (захисту, нападу, воротаря, тощо), команди в цілому, визначаючи своєрідний "коефіцієнт корисної дії" гравця або команди [4, 5, 6, 7, 8].

Проте в сучасному гандболі недостатньо вивчене питання щодо впливу інтелектуальних здібностей на ефективність гри гандболісток високого класу, тому наше дослідження є актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота є складовою науково-дослідної теми кафедри олімпійського та професійного спорту Херсонського державного університету "Оптимізація навчально-тренувального процесу спортсменів різної кваліфікації" (№ 0116U005791).

Мета дослідження: вивчити вплив інтелектуальних здібностей на ефективність змагальної діяльності гандболісток високого класу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У дослідженні прийняли участь гандболістки жіночих гандбольних команд "Дніпрянка" м. Херсон та "Галичанка" м. Львів, яке тривало протягом двох років (2015-17 рр.). Всього в дослідженні приймало участь 24 спортсменки, які характеризувались різним

віком, антропометричними показниками, та ігровим амплуа (розігруючий, півсередній, кутовий, лінійний та воротар).

Для вирішення поставленої мети, нами застосовувалися наступні наукові методи дослідження:

- Аналіз літературних джерел.
- Методики визначення інтелектуальних здібностей.
- Методи оцінки ефективності змагальної діяльності.
- Методи математичної статистики.

При проведенні контролю за рівнем інтелектуальних здібностей гравців гандбольних команд суперліги, а саме "Дніпрянки" та "Галичанки" були використані методики, які застосовують для одержання конкретного результату з метою характеристики рівня інтелектуальних здібностей.

У методику тестування були включені такі тести як: тест П. Ржичана на виявлення інтелектуального потенціалу, тест Айзенка – тест коефіцієнта інтелекту та тест Равена – прогресивні матриці (Raven Progressiv Matrices).

Методика оцінки ефективності змагальної діяльності, яку застосовували під час дослідження, була розроблена тренерами ГК "Дніпрянка", затверджена експертною радою та активно застосовувалася в змагальному процесі. Критерії оцінки деяких аспектів змагальної діяльності гандболісток представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Критерії оцінки ефективності змагальної діяльності гандболісток високого класу

ТТД	Кидки		2 хвилинне вилучення		7 метровий		Перехоплення Втрага		На гравця		Жовга картка		Зупинка атаки	Блок	Результативна передача
	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-			
Бали	1	-0.8	0.4	-0.4	0.6	-0.6	0.5	-0.5	0.3	-0.3	0.1	-0.1	0.2	0.3	0.6

Сутність використаної методики полягає в спостереженні за грою та фіксацією позитивних та негативних техніко-тактичних дій кожного гравця. Кожна дія оцінювалась в умовних балах за допомогою яких в подальшому прораховувалась ефективність змагальної діяльності протягом гри.

До позитивних дій належать: забиті м'ячі (1 бал), результативні передачі (гольові), перехоплення м'яча, що дозволяє контратакувати, зароблені 7 метрові та 2-хвилинні вилучення зароблені на гравці, блокування м'яча противника та на гравця – це захисна дія, коли суперник вривається в гравця, який стоїть на місці. Також позитивною техніко-тактичною дією вважається зупинка атаки суперника, за яку дається 0,2 бали, такий низький бал нараховується тому що м'яч залишається у суперника.

До негативних техніко-тактичних дій належать – не забиті м'ячі, втрати м'яча, 2 хвилинні вилучення та 7-ми метрові зароблені в захисті, жовті картки. За допомогою таблиці критеріїв оцінки ефективності змагальної діяльності, підраховувалася кількість балів, що вказувало на ефективність гри кожного окремого гравця.

Володіння високим інтелектом відіграє все більшу роль у нашому житті. Прийнято вважати, що саме люди з високим інтелектом домагаються успіху в житті, здобувають звання та досягають великих висот у спорті.

В процесі нашого дослідження вивчався вплив інтелектуальних здібностей на ефективність гри гандболісток високого класу. В ході дослідження ми визначили рівень інтелектуальних здібностей за трьома методиками (тест інтелектуального потенціалу П. Ржичана (ТІП), тест Айзенка – тест коефіцієнта інтелекту, прогресивні матриці Равена (Raven Progressiv Matrices) та за допомогою методів математичної статистики порівнювалися з ефективністю змагальної діяльності гандболісток. Всі розрахунки проводилися за допомогою електронних таблиць "Excel".

Для визначення впливу інтелекту на ефективність дій спортсменок ми визначали наявність кореляційного зв'язку між показниками інтелектуальних здібностей та ефективністю змагальної діяльності гандболісток різного ігрового амплуа (таблиця 2).

Таблиця 2

Вплив інтелектуальних здібностей на ефективність змагальної діяльності

Ефективність змагальної діяльності	Ігрове амплуа	Показники інтелектуальних здібностей		
		За Ржичаном	За Айзенком	За Равеном
	Воротар	r=0,702	r=0,554	r=0,251
	Крайній	r=0,03	r=0,601	r=0,758
	Півсередній	r=0,121	r=0,496	r=0,107
	Розігруючий	r=0,511	r=0,916	r=0,689
	Лінійний	r=0,143	r=0,731	r=0,634

Особливістю методики інтелектуального потенціалу за Ржичаном є встановлення логічного ряду зображень. Аналізуючи результати кореляції, які ми отримали за методикою ТІП та ефективністю змагальної діяльності, було встановлено, що найбільший кореляційний зв'язок спостерігався у воротарів ($r=0,702$). На нашу думку це пов'язано з тим, що воротарі в ході змагальної діяльності повинні передбачати напрям польоту м'яча та вміти обрати правильну позицію захисту воріт, що потребує від них логічного мислення. Також, ми можемо спостерігати середній взаємозв'язок між інтелектуальним потенціалом та техніко-тактичними діями розігруючих гравців ($r=0,511$), їм так само притаманна логічність та послідовність дій під час ігрових ситуацій. Стосовно інших ігрових амплуа взаємозв'язок майже не існує.

Наступним кроком нашого дослідження, стало встановлення взаємозв'язку між рівнем інтелектуальних здібностей за методикою Айзенка – тест коефіцієнту інтелекту та ефективністю змагальної діяльності гандболісток високого класу. Дана методика на виявлення інтелектуальних здібностей, вказує на загальну оцінку інтелекту людини, оскільки включає в себе тести різного характеру: словесні, цифрові та графічні з різними способами формулювання завдань. При обробці результатів, встановлено, що розігруючі гравці мають найбільший кореляційний взаємозв'язок, який становить $r=0,916$. Це обумовлюється тим, що розігруючі гравці є основною ланкою нападу команди і саме від їх організуючих дій залежить позитивний результат команди. Що стосується інших ігрових амплуа, їх кореляційний зв'язок знаходиться на середньому рівні.

Спортивні ігри потребують високого рівня інтелектуальних здібностей в цілому, саме на це вказує нам методика Ганса Айзенка. При порівнянні ефективності змагальної діяльності та прогресивних матриць Равена, які призначені для вимірювання рівня інтелектуального розвитку. Цей тест зроблений таким чином, щоб задіяти увагу, мислення та сприйняття людини. Спираючись на результати отримані після підрахунку, ми бачимо, що найбільший кореляційний взаємозв'язок спостерігається у кутових гравців ($r=0,758$). На нашу думку це пов'язано з тим, що кутові гравці під час змагальної діяльності повинні бути уважні та концентровані, щоб виконати ту чи іншу дію в конкретний момент (прискорення, вхід в центральну зону). Також ми бачимо, що існує кореляційний взаємозв'язок у лінійних ($r=0,634$) та розігруючих ($r=0,689$). Лінійні гравці в залежності від ситуації повинні відкритися в вільну зону або поставити заслін, чим звільнити простір для своїх партнерів, при цьому гравцеві потрібно мислити наперед, передбачуючи момент. Що стосується розігруючих гравців, вони є "диригентами" гри і повинні контролювати гру в нападі.

Постійно підвищується рівень ігрових видів спорту, гандбол не є винятком. Гра стає більш швидкісною, більш складною з точки зору техніко-тактичних дій, що потребує від гравців вдосконалення як фізичних, технічних, тактичних так і психічних якостей. Зростають вимоги до гандболісток високої кваліфікації, які включають в себе виконання більш складних комбінаційних дій та схем, що вимагає від гандболісток швидкого мислення в ігрових ситуаціях, бачення майданчику та ходу гри на два кроки вперед. Саме це обумовлюється наявністю інтелектуальних здібностей у гандболісток високого класу, що є невід'ємною складовою частиною змагальної діяльності гандболісток.

Висновок. В ході дослідження експериментально встановлено що зв'язок між інтелектуальними здібностями та ефективністю змагальної діяльності гандболісток високого класу існує. Найбільший взаємозв'язок між показниками методик на виявлення інтелектуальних здібностей та ефективністю змагальної діяльності спостерігається у розігруючих гравців, саме вони на нашу думку повинні бути "диригентами" гри та від їх дій залежить гра усєї команди під час нападу та захисту. Наявність зв'язку вказує на те, що інтелектуальні здібності гандболісток високого класу, які виступають за українські клуби, такі як "Дніпрянка" та "Галичанка" позитивно впливають на змагальну діяльність. Виконання складних ігрових функцій тісно пов'язане з проявом різних видів інтелектуальних здібностей.

В перспективі подальших досліджень варто приділити увагу вивченню та розробці методики удосконалення теоретичних занять з тактичної підготовки з використанням сучасних інформаційних технологій.

Використані джерела

1. Бине А. Методы изучения умственной одаренности. / Альфред Бине, Теодор Симон. – М.: ГИЗ, 1999. – 168 с.
2. Стрикаленко Е.А., Жосан И.А., Шалар О.Г. Методика развития и комплексный контроль скоростно-силовых качеств гандболисток высокого класса // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2014. – №9. – С. 24-29. doi: 10.5281/zenodo.10124
3. Стрикаленко Е.А., Шалар О.Г., Жосан И.А. Динаміка змін показників рівня швидкісно-силової підготовленості гандболисток у підготовчому періоді тренування // Физическое воспитание и спорт в высших учебных заведениях: сборник статей 10 Международной научной конференции, посвященной 60-летию БГТУ им. В.Г. Шухова и 210-летию ХНПУ имени Г.С. Сковороды, 24-25 апреля 2014 года: в 2-х ч. – Харьков, 2014. Ч 2. – С. 72-77
4. Стрикаленко Е., Проценко К. Взаємозв'язок між інтелектуальними здібностями та ігровим амплуа у жіночому гандболі // Актуальні проблеми юнацького спорту: Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (25-25 вересня 2014 року).- Херсон: Видавництво ХДУ, 2014. – С. 206 – 209.
5. Шалар О.Г., Гузар В.М., Мордюк Д. Міжособистісні відношення гандболісток і їх вплив на змагальну діяльність // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Вип. 139. Т. II / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка; гол. ред. Носко М.О. – Чернігів: ЧНПУ, 2016. – С. 218-222
6. Шалар Олег, Жосан Ігор, Шум Дарина, Стрикаленко Євген. Властивості темпераменту і волі гандболисток різного ігрового амплуа // Спортивний вісник Придніпров'я // науково-практичний журнал дніпропетровського державного інституту фізичної культури і спорту. – Дніпропетровськ: ТОВ "Інновація", 2014. – С. 40-43
7. Шалар О.Г., Снопова Ю.А., Стрикаленко Е.А. Психологическая совместимость женской гандбольной команды // Физическое воспитание студентов. – 2010. – №1. – С. 109-112
8. Шалар О., Милославський М., Снопова Ю. Дослідження міжособистісних конфліктів в жіночій гандбольній команді // Актуальні проблеми юнацького спорту: Матеріали 5 Всеукраїнської науково-практичної конференції (27-28 вересня 2007 року).- Херсон: Видавництво ХДУ, 2007. – С.234-236.
9. Seligman D. The questions of intelligence. The IQ debate in America. / D. Seligman – N.Y.: Citadel Press book, 1995. – 239p.

Strikalenko E., Shalar O.

INFLUENCE OF INTELLECTUAL ABILITIES ON THE EFFECTIVENESS OF COMPETITIVE ACTIVITIES OF HIGH-END HANDBALL PLAYERS

Purpose: to investigate the influence of intellectual abilities on the effectiveness of playing high-end handball players. A methodology for evaluating the effectiveness of the competitive activity of handballers was developed and actively used. Material: women's handball teams "Dniprolyanka" in the city of Kherson and "Galichanka" in Lviv took part in the study. In total, 24 handball players took part in the study, which had different age indices, physical development and role. Results: It was found that the greatest correlation between the intellectual potential (logical series of images) and competitive actions was observed in goalkeepers ($r = 0.702$). This is due to the fact that goalkeepers in the course of the game must foresee the direction of the ball and choose the right position in the defense of the goal. The average level of correlation between these components was observed in the playing players ($r = 0.511$). It is they who have a logical sequence of actions in game situations. Also, players of this role found a higher correlation relationship ($r = 0.916$) between the level of intellectual potential (according to Eysenck's method) and competitive activity. It is proved that a higher correlation between the level of intellectual development (Ravenna matrix) and competitive actions was observed in angular players ($r = 0.758$). Also, according to these indicators, correlation correlation was found for linear ($r = 0,634$) and playing ($r = 0,689$) players. Conclusions: Thus, the results of the research indicate that the intellectual abilities of high-end handball players who favor Ukrainian clubs, such as Dniprolyanka and Galichanka, have a positive effect on competition activity.

Key words: *handball, competitive activity, intellectual abilities, playing role, correlation.*

Стаття надійшла до редакції 23.08.2017